

**ГЕРМЕНЕВТИКО-МЕТОДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ
В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ НАРАТИВІ МИКОЛИ ЛАВРОВСЬКОГО**

УДК 930.001

*Микола Галів, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**ГЕРМЕНЕВТИКО-МЕТОДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ
В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ НАРАТИВІ МИКОЛИ ЛАВРОВСЬКОГО**

У статті проаналізовано герменевтичні технології вивчення писемних історико-педагогічних джерел, які застосовував відомий український історик освіти і педагогічної думки Микола Лавровський (1825 – 1899). Показано механізми застосування вченим зовнішньої критики джерел (опис місцезнаходження, встановлення дати і авторства, здійснення класифікації, аналіз репрезентативності та достовірності документів). Описано способи внутрішньої критики джерел, яка будувалася на герменевтичному принципі “уважного” вчитування у текст, співставленні з іншими джерелами. Встановлено, що герменевтико-методичні технології вивчення М. Лавровським писемних джерел відповідали тогочасним здобуткам історичного джерелознавства.

Ключові слова: герменевтика писемних джерел, історико-педагогічний наратив, Микола Лавровський.
Літ. 8.

*Николай Галив, кандидат педагогических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

**ГЕРМЕНЕВТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ИЗУЧЕНИЯ ПИСЬМЕННЫХ
ИСТОЧНИКОВ В ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАРАТИВЕ
НИКОЛАЯ ЛАВРОВСКОГО**

В статье проанализированы герменевтические технологии изучения письменных историко-педагогических источников, которые применял известный украинский историк образования и педагогической мысли Николай Лавровский (1825 – 1899). Показано механизмы применения ученым внешней критики источников (описание местонахождения, установление даты и авторства, осуществление классификации, анализ репрезентативности и достоверности документов). Описаны способы внутренней критики источников, которая строилась на герменевтическом принципе “внимательного” вчитывания в текст, сопоставлении с другими источниками. Установлено, что герменевтико-методические технологии изучения М. Лавровским письменных источников отвечали тогдашним достижениям исторического источниковедения.

Ключевые слова: герменевтика письменных источников, историко-педагогический наратив, Николай Лавровский.

*Mykola Halyv, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Modern and Contemporary History of Ukraine Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

**THE HERMENEUTICS AND METHODOLOGICAL TECHNOLOGIES OF RESEARCH
OF WRITTEN SOURCES OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL NARRATIVE BY
NICHOLAS LAVROVSKIY**

The article analyzes the technology of hermeneutical research of written historical and pedagogical sources that was used by the famous Ukrainian historian of education and educational thought Nicholas Lavrovskiy (1825 – 1899). The article highlights the mechanism of external criticism of historical and pedagogical sources (the description of location, an installation of date and authorship, the implementation of classification, an analysis and representativeness of authenticity of documents) that was used by scientist. These methods of internal criticism of sources, which was based on the hermeneutic principle of “careful” reading of text, the comparison with other sources is described. The article finds out that the hermeneutical and methodological technology of M. Lavrovskiy written sources were the achievements of historical science.

Keywords: hermeneutics of written sources, the historical-pedagogical narrative, Nicholas Lavrovskiy.

Постановка проблеми. Герменевтика писемних джерел – методика критики джерел, яка формувалася та вдосконалювалася у процесі історико-педагогічних досліджень від першої половини ХІХ ст., наразі є мало дослідженою і потребує відповідного аналізу та узагальнень. Актуальність такого завдання посилюється розвитком епістемологічної, теоретико-методологічної рефлексії сучасної історико-педагогічної науки, яка спонукає,

зокрема, до дослідження джерелознавчого підґрунтя української педагогічної історіографії, у тому числі й праць відомого дослідника історії освіти Миколи Олексійовича Лавровського (1825 – 1899). Професор Харківського університету, згодом директор Ніжинського історико-філологічного інституту та ректор Варшавського університету М. Лавровський стояв біля витоків української історії педагогіки, тож його можна з певністю назвати одним із вітчизняних родоначальників герменевтичних технологій дослідження історико-педагогічних джерел.

Аналіз наукових досліджень. Особистість та різноманітна діяльність М. Лавровського була предметом дослідження його сучасників А. Будиловича, К. Грота, М. Іванова, А. Смірнова, М. Сумцова, а також наших сучасників А. Гордєєвої, І. Киричок, О. Ковальчук, Г. Самойленка, Т. Фарбак та ін. Деякі з них згадували про наукові підходи М. Лавровського, проте жоден з авторів не робив спробу розглянути джерелознавчий аспект історико-педагогічного нарративу вченого. Тож ставимо за мету розкрити герменевтико-методичні технології вивчення джерел в історико-педагогічному нарративі вченого.

Виклад основного матеріалу. Місце і роль писемного історико-педагогічного джерела в нарративі М. Лавровського визначалися його есциентистськими переконаннями, характерними для доби пізнього романтизму і зародження позитивізму. Попри часто літературний стиль, слов'янофільські інтенції і патріотичні почуття, цілком характерні для доби романтизму, історико-педагогічним працям М. Лавровського притаманні раціоналістичні підходи до дослідження історичних документів, критицизм, поміркований скепсиз, повага до факту. Герменевтико-методичні технології вивчення джерел, що застосовувалися М. Лавровським, насправді не вирізнялися особливим розмаїттям. Він використовував методику критики джерел, засвоєну під час навчання у Головному педагогічному інституті та у процесі самостійних історичних досліджень. При цьому вчений рідко рефлексував над нею, тож важко відбити його погляди на пізнання джерел.

На той час, як відомо, в Європі активно розвивалося історичне джерелознавство. Як зазначають Я. Калакура та С. Павленко, найповніше проблеми джерелознавства були розроблені у працях французького історика першої половини XIX ст. Гізо, який розрізняв критику фактичну, текстологічну, логічну тощо [1, 16]. Професор Берлінського університету Леопольд фон Ранке та його учні проголосили основним завданням історіографії фіксацію

історичних фактів, що містяться в “першоджерелах”, створених очевидцями або сучасниками подій. Основна увага приділялася дослідженню документів зовнішньополітичних інститутів рixних держав, а методика джерелознавчого аналізу зосереджувалася здебільшого на зовнішній критиці джерел [1, 16]. В Російській імперії на середину XIX ст. набули поширення погляди М. Каченовського та представників його “скептичної школи” на історичну критику джерел (джерелознавство). Вони поділили її на дипломатичну або графічну (палеографічне дослідження джерел), історичну (перевірка джерел на відповідність “духові часу” їх створення), археологічну (пояснення слів і термінів – імен, посад, грошових знаків, судових процедур тощо) [1, 18].

Учений на той час не оперував поняттями зовнішня та внутрішня критика писемних джерел, але активно послуговувався терміном “критика”. Причому у його нарративі можна виокреми як зовнішню, так і внутрішню критику. Ведучи мову про першу зауважимо, що дослідник аналізував, характеризував, описував такі *зовнішні особливості писемних джерел*:

1) місцезнаходження і стан писемної пам'ятки. Звісно, такі особливості джерела М. Лавровський вказував лише за умови рідкості джерела, його давності, маловідомості. Так, в археографічній статті “Пам'ятки старовинного російського виховання” вчений вів мову про “дорогоцінний педагогічний збірник кінця XVII ст.”, вказував де він знаходиться (Імператорська Публічна бібліотека), і в яких каталогах та описах каталогів про нього згадувалося раніше (“Опис Слов'яно-Російських рукописів Графа Ф.А.Толстого”, Москва, 1825, від. II, № 251, с. 409; каталог Публічної бібліотеки, від. I, № 327). Коротко характеризував його призначення (служив “посібником не тільки для старовинних Російських вихователів, але і для дітей”), кількість сторінок (58 листків), змістову структуру. З приводу останньої вчений зауважував, що у збірнику початково містився широкий педагогічний твір, ймовірно, загальнонавчаний у свій час і який слугував взірцем творів цього роду, передмова до нього, молитви, які слід було читати вихованцеві в різний час дня і при різних випадках, і зібрані повчальні висловлювання Св. Писання, розташовані в окремих статтях під особливими заголовками”. Зазначав, що твір починається віршем, після якого йде педагогічна передмова, звернена до князя Петра Михайловича Черкаського (вказує на її обсяг – 31 сторінка). З огляду на те, що кінець передмови втрачений,

учений опублікував ту частину передмови, що збереглася [7, 32].

1) *час написання документу*. При визначені часу написання вищезазначеної пам'ятки педагогічної думки, дослідник передусім звернув увагу на мову джерела, яке написано з "дотриманням панівних риторичних прийомів", й зробив висновок, що це твір "книжної людини кінця XVII ст.". Намагаючись точніше визначити дату написання документу, у рукописі якого на це не було вказівок, М. Лавровський зосередився на присвяті князеві П.М. Черкаському. Оскільки час народження князя був невідомим, учений зробив спробу вивести датування іншим шляхом. Він зазначив, що у П.М. Черкаського був брат Олексій, якого також згадано в передмові, при цьому припускає – він ще не почав навчання в укладача цього твору, бо передмова звернена винятково до Петра Черкаського. Відтак аналізований педагогічний твір з'явився на світ між народженням Олексія, але до початку здобуття ним освіти. Дата народження Олексія була відомою – вересень 1680 р., тож дослідник зробив висновок, що педагогічний збірник складений не раніше і не пізніше 1680-х рр. [7, 69 – 70].

2) *встановлення авторства джерел*. Звісно, проведення атрибуції джерела здійснювалося переважно щодо джерел давнього походження, автор якого залишався невідомим, але твір був самостійним, а не запозиченим. Власне таким визнавав вищезгадане педагогічне джерело, написане вихователем князя П.М. Черкаського. При встановленні автора, дослідник передусім звернув увагу на стиль мови джерела, прийоми схоластичної риторики: "Із запропонованого короткого огляду змісту передмови видно, що воно виявляє собою всі прийоми тої книжної мудрості XVII століття, яка почала до нас швидко переходити із головного, відкритого для нас, її джерела, Київської Академії. Ці прийоми виявляються не тільки в загальній побудові передмови, але і в окремих місцях, інколи доволі турботливо прикрашених квітами схоластичної риторики" [7, 59]. За мовою документа М. Лавровський визначав автора як можливого вихідця з Київської Академії, наводив приклади риторичних зворотів, які прийшли в той час з України (що також вказує на знання дослідником мови давніх документів). Він запитував: "Чи не належить і сам вихователь Князя П.М. Черкаського до числа тих вихованців Київської Академії, котрі, при Олексії Михайловичу (російському цареві. – М.Г.) і пізніше, в великій кількості переселялися до Москви? Принаймні, в мові передмови, хоча не часто, можна помітити деякі сліди південно-західного походження чи освіти автора, і ці сліди

тим важливіші, що вихованці Київської Академії, переселившись до Москви, як відомо, намагалися зберігати чистоту Великокоруської княжої мови і уникати Малоросійських і Польських слів та зворотів" [7, 59]. Навівши приклади із тексту таких "слів та зворотів", учений знову зауважив, що співставлення усіх цих аспектів може вести до висновку про південно-західне походження укладача передмови, просякнутого "Латинською освітою", а, можливо, і до висновку про безпосереднє запозичення, принаймні, деяких місць із якихось готових, але тепер невідомих, західних джерел. Підтвердженням припущення про південно-західне походження чи освіти вихователя малолітнього князя Черкаського, на думку М. Лавровського, можуть слугувати також і взяті із міфології і "Західної історії" приклади, посилення на Амфросія, Платона, Арістотеля та інших філософів [7, 61].

На жаль, М. Лавровський не зробив жодних припущень щодо імені автора, визнаючи, що на даний час немає з цього приводу ніяких більш точних вказівок. Ученому була добре відома особистість Епіфанія Славинецького, автора педагогічного твору "Громадянство і навчання звичай дитячих", тож він припускав, що саме ця праця або частини з неї могли бути тими втраченими трьома главами, до яких написана й аналізована М. Лавровським передмова. Звісно, дослідник відкинув думку про Е. Славинецького як автора передмови, адже той помер 1675 р., за кілька років до написання твору [7, 62].

3) *класифікацію джерел*. До практики класифікації джерел вчений вдавався рідко, переважно лише у більших за обсягом наративах. У своїй першій історико-педагогічній праці про давньоруські школи він поділив джерела (в основному літописні) за їх геополітичним та культурно-цивілізаційним походженням на місцеві, візантійські і західні [4, 13]. У праці про педагогічні напрацювання Катерини II М. Лавровський, зазначив: "...твори Імператриці в педагогічному плані можуть бути розділені на два роди по двох напрямках – негативному і позитивному. Перший не багатьма, але різкими рисами обмальовує тодішній стан виховання і освіти, виявляючи переважно слабку, темну сторону того й іншого. Сюди належать: драматичні спроби, за винятком спроб історичного змісту, Билини і Небелиці. У другому, в формі побіжних, але влучних нарисів, Імператриця з однієї сторони викладає свої педагогічні переконання, проводячи їх по всьому процесу виховання і освіти і намагаючись обійняти, за можливістю, всі умови і потреби останніх, з іншої – пропонує приготовлені і

оброблені нею виховні і освітні засоби. Сюди належать: Інструкція Князю Ніколаю Івановичу Салтикову, казки про царевича Федея і про царевича Хлора, Вибрані Російські Прислів'я, Громадянське початкове учіння, Продовження початкового учіння і Записки першої частини” [5, 6 – 7]. Бачимо, що педагогічні твори Катерини вчений не поділив за формою чи жанрами, лише за змістом: перші – це критика існуючого стану речей, другі – пропозиції, проекти, міркування щодо покращення системи освіти та виховання. Зауважимо, що класифікація доволі проста, але важливо, що М. Лавровський, як фаховий дослідник, проводив поділ джерел за викладеними там ідеями (тобто насправді – це також і поділ педагогічних міркувань та ідей). Проте за кожним напрямом він прописав групу джерел, так наче одне джерело не могло включати і критики, і проектів;

4) *репрезентативність джерел*. Учений здебільшого коротко окреслював проблему чи питання, розв'язанню якого може прислужитися зміст документа. Траплялося, що дослідник вказував на репрезентативність джерела з огляду на соціальне чи посадове становище його автора. Так, у праці про Ніжинську гімназію М. Лавровський подає документ – донесення директора гімназії щодо справи про вільнодумство і зауважує: із цим документом слід ознайомитися тому, що він являє собою зведення всього змісту справи з “погляду начальника закладу” [8, 116]. Тож репрезентативність джерела підсилюється наголосом на поінформованості автора. У цьому контексті, але з дещо іншими, не зовсім критичними наголосами, вчений висловив думку і про педагогічні твори Катерини II, як джерела, що мають особливу вагу з огляду на особистість їх авторки – російської імператриці. “Твори Катерини Великої, які торкаються виховання і освіти дітей, – зауважує М. Лавровський, – як за своїм змістом і внутрішнім достоїнством, так і за становищем Автора, представляють важливе і повчальне явище в історико-педагогічній літературі” [5, 5].

З усієї гама опрацьовуваних джерел до історії освіти та педагогічної думки XVIII – XIX ст. професор М. Лавровський більшу вагу надавав “офіційним документам” – продукованому владними та освітніми інституціями дипломатарієві, який, на його переконання, здатен представити більш певні і повніші відомості. Пишучи про одного з перших ректорів Харківського університету А. Стойковича, він декларував упевненість у своїх твердженнях: “Ми впевнені, – і наша впевненість ґрунтується на офіційних документах...” [2, 218]. Ведучи

дискусію щодо деяких аспектів початкової історії цього ж університету з автором статті у “Вестнику Европы”, котрий підписався “К-ій”, М. Лавровський заперечує його думку, що “офіційні видання надзвичайно бідні на матеріал” і навіть припускає, що згаданий автор узагалі жодного разу не заглядав у ці “офіційні матеріали” [3, 13– 15].

5) *достовірність джерела*. Особливим прикладом наголошення достовірності джерела є вказівка М. Лавровським на специфіку його виникнення. Зокрема, характеризує спогади колишнього студента Харківського університету Т. Селіванова, вчений зауважив, що це хоч і меморії літньої людини, але вони не писалися для широкої публіки і не призначалися для оприлюднення [3, 26 – 27]. По-суті, наголошуючи на тому, що спогади записувалися не для публіки, дослідник намагається акцентувати на їхній незаангажованості, об'єктивності, а відтак й достовірності. Насправді ця теза не робить джерело надійнішим, тому що навіть пишучи для себе, не для оприлюднення, сумлінний вчений чи людина непов'язана з наукою може прикрасити дійсність.

Внутрішня критика джерел, безумовно, широко застосовувалася вченим. М. Лавровський неодноразово згадував у своїх працях про уважне вивчення ним джерел, зокрема говорить про “уважний розгляд” драматичних творів Катерини II як педагогічних джерел [5, 7], застосовує поняття “уважно вдивляючись” [5, 102], “уважне читання” [2, 218], “Я уважно переглянув...” [3, 20], “уважний перегляд” [8, 19]. “*Уважно переглянувши* (курсив наш. – М. Г.) всі справи за перший період Харківського університету (1805 – 1817 рр.) і всі журнали ради на латинській мові, ми рішуче не знайшли вказівок, які б могли виправдати відзив Роммеля” [2, 223], – писав учений про свій підхід до історичних джерел. Цим він, з одного боку, надав вагомості виокремленій з них інформації і власним висновкам, з іншого вказував на загальногерменевтичний принцип проникнення у текст – уважне читання останнього. Дослідницька позиція М. Лавровського щодо потреби проникати-заглиблюватися у зміст джерела, непрямо задекларована також у праці про педагогічні твори Катерини II: “*Вникаючи в зміст* (курсив наш. – М. Г.) Записок, ми помічаємо в ньому...” [8, 164]. Пишучи ж про К.-Я. Ербена, дослідник підкреслив: “Ніхто із сучасних вчених не міг краще за нього (К.-Я. Ербена. – М. Г.) відчутти (рос. “прочувствовать”. – М. Г.) поезію “Слова [о полку Ігоревім]” і знайти в своїй мові кращі засоби для її вираження” [6, 18]. Оце “прочувствовать” М. Лавровський схоже

сприймав як один з важливих герменевтичних принципів (заглибитися в текст, відчуті емоційно-думку автора твору і ретранслювати її).

Крім цього, вчений відзначав потребу безпристрасної, незаангажованої водночас “здорової” (заснованій на здоровому глузді) історичної критики. Ведучи мову про працю М. Татішева, зокрема ті моменти, що пов’язані з історією освіти в давній Русі, М. Лавровський зазначив: “Нерозсудливо було б, звичайно, стверджувати безумовну віру до всього, про говорить Татішев, але *здорова і безпристрасна історична критика* (курсив наш. – М. Г.), не обмежуючись загальними місцями, може і повинна відділити в цій праці те, що складає невід’ємне надбання історії, від вигадок...” [4, 43]. У цьому вислові можна побачити тверде переконання вченого у значних можливостях науково-історичної критики.

Внутрішня критика представлена передусім критикою джерельних повідомлень з метою встановлення їх відповідності минулій дійсності. Серед численних прикладів такої критики вкажемо на здійснений ученим в одному з наративів аналіз літописних повідомлень про заснування шкіл у Київській Русі. М. Лавровський власне взяв до уваги два повідомлення: 1) про князя Володимира, який зібрав боярських дітей на книжну науку; 2) про князя Ярослава, котрий приблизно 1030 року в Новгороді зібрав на навчання 300 дітей бояр і сторост. Одразу ж відзначив, що ці згадки мають різну ступінь достовірності, але висловив упевненість у безсумнівності першої, оскільки вона зустрічається в усіх списках усіх літописів [4, 20]. Друге повідомлення є лише у трьох списках Софійського літопису XV – XVI ст., звідки воно було переписано до Никонівського літопису XVII ст. В одному із списків Софійського літопису згадка про заснування Ярославом Новгородської школи є на полях тексту (в інших двох – у самому тексті). Жоден іший літопис про цю школу нічого не говорить, зокрема і Новгородський літопис [4, 22 – 23].

При цьому М. Лавровський все ж відкинув сумніви у достовірності й цього запису й навів такі аргументи: 1) укладач першого списку Софійського літопису зовсім не мав і не міг мати мотивів видумати подібну подію і записав її, очевидно, запозичивши з якогось давнішого списку, який до нас не дійшов; 2) сам характер повідомлення – короткий, простий і неочікуваний – свідчить, що автор сам не знаходив у ньому особливої ваги, і помістив наче випадково між іншими подіями (коли б подія була видумана з певною метою, то згадка у літописі зайняла б

більше місця); 3) відсутність цієї згадки в новгородських літописах пояснюється тим, що в той час у Новгороді складалося декілька літописів різними особами, які неоднозначно дивилися на історичні події (бо суздальські і київські літописці, наприклад, по-різному оцінювали одних і тих же князів), тож відмінні оцінки й погляди могли бути в і новгородських літописців щодо школи – одні згадали і ці літописні свідчення до нас не дійшли, але дійшли до автора Софійського літопису, інші – не згадали і ці свідчення до нас дійшли (а в Новгородських літописах і щодо Ярослава були різні підходи – в одних описувалися його дії, в інших – ні); 4) на Соборі духовенства 1551 р. згадувалося те, що у Новгороді з давніх часів була школа [4, 23 – 26]. Власне у цьому прикладі бачимо застосування ученим *аналітичної та синтетичної критики*. Перші дві тези спрямовані на спростування можливої авторської вигаданості описуваної події, третя – на зародження думки про існування повідомлення про подію у радніших джерелах, які до нашого часу просто не дійшли, а четверте – на підкріплення думки про існування навчальних закладів у Новгороді загалом і водночас закладення інтенційного уявлення про існування, зокрема, й Ярославової школи у цьому загалі. На нашу думку, усі чотири складові цього пояснення мають проблеми з доказовістю і викликають сумніви. Проте М. Лавровський вважав згадку в Софійському літописі про закладення Ярославом школи в Новгороді достовірною.

При наявності кількох джерел, які стосувалися однієї теми, вчений, звісно, *співставляв їх, порівнював*. Це давало йому змогу досягати кількох цілей.

По-перше, *здійснювати верифікацію* змістової компоненти джерела. М. Лавровський у своєму наративі не часто, проте наголошував на потребі перевіряти свідчення джерела, насамперед авторськи акцентованого, зокрема спогадів. Говорячи про спогади экс-професора Харківського університету Роммеля, дослідник відзначив, що свідчення, “...як загалом повідомлювані мемуарами, вимагають в кожному даному випадку ретельної перевірки” [3, 3]. Спогади Роммеля він верифікував за допомогою спогадів колишнього студента цього ж навчального закладу Т. Селіванова.

По-друге, *вказувати на генетично-герменевтичний зв’язок* між певними джерелами. Реалізація цієї мети особливо помітна у праці М. Лавровського про педагогічні твори Катерини II. Відзначаючи те, що у своїх працях імператриця спиралася на трактати Дж. Лока та М. Монтеня, вчений вказував на прямі запозичення Катериною ідей, міркувань, тез. При цьому вдавався до

співставлення через цитування творів у двох колонках – зліва “Інструкція Князю Ніколаю Івановичу Салтикову” Катерини, з правого боку – витяги із педагогічного трактату Дж. Лока [5, 96 – 98, 100 – 101]. Більше того, дослідник навіть співставив твори Катерини, її однимця і помічника І. Бецького та іноземних філософів. Таке порівняння привело М. Лавровського до “позитивного висновку” якщо не про безпосереднє запозичення всього розділу про тілесне виховання Катериною II з праці І.І. Бецького “Коротка настанова, вибрана з кращих авторів з деякими фізичними примітками про виховання дітей від народження їх до юності” (1766 р.), то принаймні про цілковиту згоду імператриці і її помічника у поглядах на цей предмет [5, 94 – 95].

По-третє, доповнювати твердження одного джерела змістовими компонентами іншого. Зокрема, у праці про давньоруські школи М. Лавровський порівнював руські та візантійські літописи, наголошуючи, що порівняння потрібно не лише для того, щоб показати і пояснити відсутність в руських літописах детальних відомостей про освіту в Русі, але й для того, щоб визначити наскільки візантійські історики здатні заповнити нестачу відомостей про руську освіту [4, 12 – 13]. Зрештою вчений зазначив: “І якщо справедливою є думка, що ще з початку X ст., і особливо з часу запровадження Християнства Володимиром, встановився тісний духовний зв’язок між Візантією і Руссю, що не тільки устрій церкви незмінно було передано нам першою, але і багато явищ суспільного життя підпали під її вплив, то, при розгляді свого предмета, ми вважаємо себе вправі інколи користуватися вказівками Візант. письменників на такі риси освіти загалом, за допомогою яких можна деяк з’ясувати стан давньо-Руської першопочаткової освіти, і про які або мовчать, або говорять неясно і коротко наші літописи” [4, 13]. Зауважимо, що такий метод видається сумнівним з погляду наукової критики, бо більше ґрунтується на ірраціональних компонентах (“тісний духовний зв’язок” тощо), але для вченого доби романтизму він був достатньо умотивованим, щоб задіюватися у дослідницькій процедурі.

Часто М. Лавровський вдавався до співставлення кількох джерел і одночасного застосування щодо них внутрішньої та зовнішньої критики. Так, аналізуючи видані 1860-х рр. спогади професора Роммеля про початкову історію Харківського університету, вчений не погоджувався з деякими його твердженнями, зокрема щодо професорів-росіян. Шукаючи аргументи проти таких

тверджень, дослідник вдається до інших джерел: журналів вченої ради й спогадів колишнього студента Т. Селіванова. При цьому Микола Олексійович апріорно надає їм значно більшої ваги, бо перші – документи офіційні (а їм учений традиційно довіряв більше), а другі, на переконання науковця, відзначаються “примирливим характером” [2, 224]. Тож власне цим джерелам він, по-суті, надає статус верифікаційного майданчика для спогадів Роммеля.

Висновки. Отже, герменевтичні технології вивчення писемних історико-педагогічних джерел, які застосовував М. Лавровський, відповідали тогочасним здобуткам історичного джерелознавства. Загалом, учений задіював здебільшого зовнішню критику джерел (дата і авторство, класифікація, репрезентативність, достовірність документів), натомість внутрішня критика будувалася на герменевтичному принципі “уважного” вчитування у текст, співставленні з іншими джерелами. Подальшого вивчення потребує ставлення М. Лавровського до історико-педагогічного факту.

1. *Історичне джерелознавство. Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, Б.І. Корольов та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.*

2. *Лавровський Н. Василій Назарьевич Каразинь и открытие Харьковского университета / Н. Лавровський // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1871. – Ч. CLIX. – С. 57 – 106, 197 – 247.*

3. *Лавровський Н. Замечания о первоначальной истории Харьковского университета / Н. Лавровський. – Б.м., б.р. – 57 с.*

4. *Лавровський Н. О древне-русских училищах / Н. Лавровський. – Харьков: Вь университетской типографии, 1854. – 185 с.*

5. *Лавровський Н. О педагогическомъ значении сочинений Екатерины Великой / Н. Лавровський. – Харьков: Вь университетской типографии, 1856. – 187 с.*

6. *Лавровський Н. Очеркъ жизни и деятельности К.-Я. Эрбена / Н. Лавровський // Журналъ Министерства Народного Просвещения. – 1871. – Часть CLIV. – С. 1 – 19.*

7. *Лавровський Н. Памятники стариннаго русскаго воспитания / Н. Лавровський // Чтения въ Императорскомъ Обществе истории и древностей российскихъ при Московскомъ университете. – 1861. – июль – сентябрь. – Книга третья. – Ч. III: Материалы славянские. – С. 1 – 71.*

8. *Лавровський Н. Гимназия высшихъ наукъ кн. Безбородко въ Нежине (1820 – 1832 г.) / Н. Лавровський. – К.: Типография М.П. Фрица, 1879. – 158 с.*

Стаття надійшла до редакції 14.09.2016